

Необхідно підкреслити, що сам χ^2 -квадрат є лише показником наявності чи відсутності зв'язку, а як міру зв'язку використовують коефіцієнт взаємної спряженості – K , або, як його ще називають, «коефіцієнт Чупрова». Величину цього коефіцієнта знаходять за формулою:

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N \cdot df}}$$

де K – коефіцієнт взаємної спряженості, N – сума частот у вихідній таблиці, χ^2 – величина χ^2 -квадрата, df – кількість ступенів вільності. Величини коефіцієнта K коливаються від 0 до 1. Зазначимо, що при вирахуванні однотипних коефіцієнтів, коли величини N та df ідентичні для всіх таблиць, як умовну міру зв'язку можна допустити величину 1.

Використовуючи квантитативний метод у досліджуванних лексемах, треба зупинитися на тому, що у німецьких коліскових домінують такі голосні фонемі: довгий [u:] та короткий губний [ʊ] заднього ряду, високого підняття при $\chi^2=12,695$ і $\chi^2=9,222$, негубний редукований [ə] середнього ряду, середнього підняття при $\chi^2=10,050$, дифтонг [ai] при $\chi^2=11,985$, негубний [e] при $\chi^2=8,180$, негубний [ɛ] переднього ряду, середнього підняття при $\chi^2=7,016$, негубний [i] переднього ряду, високого підняття при $\chi^2=6,726$, губний [ɔ] заднього ряду, середнього підняття при $\chi^2=5,220$ та негубний [a] середнього ряду, низького підняття при $\chi^2=4,128$. Фонемі [a:], [ɛ:] і [e:] мають найнижчі результати.

Високий частотний показник мають наступні приголосні фонемі: сонорний носовий передньоязиковий [n] ($\chi^2=14,56$), сонорний увулярний [ŋ] ($\chi^2=12,33$), шумний передньоязиковий альвеолярний [ʃ] ($\chi^2=10,58$), глухі аспірати [k] ($\chi^2=9,390$) та [t] ($\chi^2=7,961$), сонорний губно-губний [m] ($\chi^2=7,260$), дзвінкий губно-губний [b] ($\chi^2=5,891$), глухий губно-зубний [f] ($\chi^2=5,226$), дзвінкий задньоязиковий [g] ($\chi^2=4,574$), передньоязиковий свистячий [s] ($\chi^2=3,940$), глухий аспірат [p] ($\chi^2=3,815$). Не простежується тенденція до значущої частотності у шумному передньоязиковому [d], проривному дифтонзі [kv], глотковому (фарингальному) [h], глухому губно-зубному [v], передньоязиковому свистячому [z], шумному губно-губному дифтонзі [tʃ].

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Необхідно визнати, що феномени спілкування між людьми знаходяться на межі кількох наук, а їх аналіз вимагає використання методів, які сформувались у суміжних галузях знань. Кожна одиниця в системі мови володіє відповідно своєю якісною і кількісною характеристикою завдяки порівнянню з усіма іншими одиницями, функціонально значущими у цій системі. Саме тому дослідження частоти вживання фонем у німецькій мові проводиться за допомогою ефективного використання методів квантитативної лінгвістики, таких як χ^2 -квадрат та коефіцієнт спряженості (кореляції).

Результати засвідчили, що на рівні системи вокалізму у коліскових піснях німецької мови домінують голосні високого піднесення, переднього та заднього ряду. Консонантні фонемі, а саме губні, шумні, альвеолярні, піднебінні, сонорні (зімкнено-проривні) переважають у досліджуваній лексиці. Вважаємо, що описана нами вище звуко-ритмічна оболонка пісенних творів сприяє швидкому засинанню.

Варто теж наголосити на тому, що за допомогою подальших проведених досліджень і відкриттів у сфері фоносемантики ця галузь мовознавства здатна значно розширити використання мовного діапазону і поглибити методіку інтенсивного вивчення іноземних мов. Адже лінгвісти довели, що активний лексичний склад мови формується в людини після найменшої асоціації образу фонемі, морфемі чи лексемі з певними якостями навколишнього світу.

Література:

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений : Учебн. пособие / В. М. Алпатов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 367 с.
2. Бондарко Л. В. Основы общей фонетики / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина. – СПб. : Изд-во Петербург. ун-та, 2000. – 156 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 368 с.
4. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах / В. І. Кушнерик. – Чернівці : Рута, 2004. – 370 с.
5. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 189 с.
6. Пинкер Стивен. Язык как инстинкт / Стивен Пинкер. – Пер. с англ. / Общ. ред. В. Д. Мазо. – М. : Едиториал УРСП, 2004. – 456 с.
7. Реформатский А. А. Введение в языковедение: учебник для вузов / А. А. Реформатский. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 536 с.
8. Сергеева Л. А. Проблемы оценочной семантики / Л. А. Сергеева. – М. : Изд-во МГОУ, 2003. – 140 с.
9. Соломоник А. Б. Язык как знаковая система / А. Б. Соломоник. – Изд. 2-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – С. 137.
10. Томаселло Майкл. Истоки человеческого общения / Майкл Томаселло. – Пер. с англ. М.В. Фаликман, Е.В. Печенковой, М. В. Синицыной, Анны А. Кибрик, А.И. Карпухиной. – М. : Языки славянских культур, 2011. – 328 с.

УДК 811.111:37

Т. О. Мизин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЛОВА-КОМПОЗИТИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІДМОВИ ГЕОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті здійснено аналіз композитних лексем прямої та непрямої номінації географічної термінології англійської мови. Дасться дефініція композита. Приводиться класифікація критеріїв його визначення. Розглядаються шість структурних моделей складних географічних термінів. Виділяються композити з номінативним, вербальним і ад'єктивним головним елементом. Визначено, що найпродуктивнішою є структурна модель N + N. Серед лексичних одиниць непрямої номінації найбільш розповсюдженими географічними термінами-композитами є антропоморфні метафори.

Ключові слова: термін, композит, структурна модель, пряма та непряма номінація.

WORDS COMPOSITES IN GEOGRAPHICAL TERMS

The article examines the phenomenon of direct and indirect compound nomination of the English language geographical terminology. The status of compounding in the English word formation system has been determined. The definition of the term composite is provided. The classification of the criteria of composites is put forward. It is asserted that only several features taken together can differentiate composites from other types of terms. The article seeks to study the productivity of structural models by means of which English geographical terms are formed. Six structural models of the geographical composites of

the English language are singled out. Composites with nominative, verbal and adjectival elements are researched. The most productive type of compounding is the model N + N. Models with two components are the most frequent. It is proved that derivational composition is also characteristic of the geographical term formation. The article focuses on the main groups of indirect compound nomination in the terminology of geography. It is concluded that geographical terminology of the English language is greatly based on metaphor. Metaphors are classified according to the type of similarities. The most frequently used are anthropomorphic metaphors. Composites formed by means of metonymy are not numerous.

Key words: term, composite, structural model, direct and indirect compound nomination.

СЛОВА-КОМПОЗИТЫ В ТЕРМИНОЛОГИИ ПОДЪЯЗЫКА ГЕОГРАФИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В статье проведено анализ композитных лексем прямой и непрямой номинации географической терминологии английского языка. Дается дефиниция композита. Приводится классификация критериев его определения. Рассматриваются шесть структурных моделей сложных географических терминов. Выделяются композиты с номинативным, вербальным и адъективным главным элементом. Определено, что самой продуктивной является структурная модель N + N. Среди лексических единиц непрямой номинации самыми распространенными географическими терминами-композитами есть антропоморфные метафоры.

Ключевые слова: термин, композит, структурная модель, прямая и непрякая номинация.

Композитний спосіб термінотворення посів у термінологічних системах важливе місце, значно збільшивши кількість термінів, що задовольняють спеціальним вимогам.

За нашими дослідженнями найпродуктивнішим типом творення географічних термінів англійської мови є афіксація (48%), найменш продуктивним – конверсія (4%). Словоскладання, в результаті чого утворюються складні слова або композити, є одним із найпродуктивніших способів поповнення географічного словника англійської мови (42%).

Дослідження структурних характеристик географічних термінів-композитів є **актуальним** з огляду на високу питому вагу термінологічної лексики в наукових текстах та відсутність в сучасній лінгвістиці досліджень композитів підмови географії англійської мови.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за **мету** визначення структурних моделей термінів-композитів підмови географії, виявлення продуктивності цих моделей, класифікації композитних лексем прямої та непрямої номінації.

Об'єктом дослідження є англійські композитні лексеми як одиниці прямої та непрямої номінації в підмові географії.

Предмет – структурні особливості композитних лексем.

Матеріалом дослідження слугували 9185 термінологічних одиниць, зафіксованих у сучасних словниках географічних термінів [2; 8; 10].

Структурні особливості термінів-композитів були об'єктом дослідження у розвідках українських і зарубіжних мовознавців, зокрема О. С. Кубрякової, А. Е. Левицького, Л. Ф. Омельченко, М. М. Полюжина, Ю. А. Зацного, О. Г. Васильєвої, І. А. Гонти, О. О. Селіванової, О. Jespersen, Н. Marchand та інших.

Термін «композит» сприймають у широкому і вузькому розумінні. Широке трактування композитів полягає в розумінні їх як складних слів, утворених із двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, що набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова. У вузькому розумінні композит – це складне слово, утворене основоскладанням [1, с. 6].

Ми, слідом за О. Селівановою, складними словами (композитами) вважаємо номінативні одиниці, які є цілісно оформленими графічно і лексико-граматично, мають дві чи більше ономазіологічні ознаки (у словотворі – твірні основи чи корені) [6, с. 228].

Критеріїв визначення композитів є досить багато. Так, Т. М. Дубравська виділяє такі: синтаксична валентність (відсутність анафоричних зв'язків між внутрішнім компонентом композита і зовнішнім елементом); лексична цілісність; лексична природа компонентів (лексема); цілий композит є членом однієї великої лексичної категорії. Обидва компоненти композита є вільними основами і мають специфічне значення, яке уможливорює їх окреме функціонування [4, с. 111].

Л. О. Симоненко зазначає, що терміни-композити характеризуються семантичною єдністю, адже функціонують у тісному зв'язку з системою словосполучень і є вищим способом конкретизації, оскільки об'єднання в одному слові по кілька основ дає можливість точно характеризувати предмети, явища за кількома ознаками [7, с. 78]. Зазначимо, що семантична єдність композитів є доволі стійкою.

Р. Downing підкреслює важливість критерію наголосу при аналізі композитів [9].

Ми вважаємо цей критерій не досить надійним, оскільки в англійській мові композити можуть мати подвійний наголос.

Ще одним критерієм визначення композитів є графічний. Існує три способи їхнього написання: суцільне, роздільне, написання через дефіс [11].

Проте оскільки композити можуть мати декілька способів написання, покладатися лише на їхнє графічне зображення не можна. О. Селіванова пропонує такі критерії композитності: денотативний, семантичний, синтаксичної цілісності, лексико-граматичної єдності [6, с. 228–229].

На нашу думку, лише комплекс ознак може відмежувати композити від інших типів термінологічних одиниць.

Л. М. Дембовська серед способів композиції, як найпродуктивніші, виділяє такі: безафіксне словоскладання; деривативну композицію – спосіб, при якому один із компонентів є дериватом простого слова; парасинтез – утворення композита за допомогою складання основ та формантизації, при чому афікс оформлює все складне слово, не належачи одному з компонентів; семантичну композицію; конверсію та універбацію (лексикалізацію синтаксичних конструкцій) [3, с. 6].

Аналіз нашого матеріалу підтвердив, що найчастотнішим є безафіксне словоскладання. За природою головних компонентів виділяються композити з номінативним, вербальним, ад'єктивним, адвербіальним головним елементом. Оскільки в англійській мові слово може належати до більш ніж однієї категорії, такі класифікації є досить проблематичними. Наприклад, лексема *fair* (*fairway* – головний судноплавний шлях, фарватер) може бути як прикметником, так і іменником. У таких випадках ми застосовуємо два критерії: правила граматичної й лексичної сполучуваності в англійській мові та критерій частотності. Одиниця, яке має більше значень вважається головною.

Ми виділили шість структурних моделей складних географічних термінів:

- 1) *N + N* (49%): *ebb-tide* (відплив), *landmark* (земельна позначка);
- 2) *Adj. + N* (27%): *highland* (височина), *high-water* (приплив);
- 3) *Adv + N* (16%): *outfield* (зовнішнє поле), *outport* (аванпорт);
- 4) *V + Adv* (4%): *layout* (план вулиць міста);

- 5) $V + V$ (3%): *freeze-thaw* (вивітрювання гірських порід, що відбувається чергуванням заморожування і відтанення);
 6) $V + Adv + N$ (1%): *filter-down-process* (процес відфільтрування).

В англійській мові існує велика кількість композитних утворень, які можуть складатися з двох, трьох, чотирьох і більше основ, проте іменники, утворені двома іменними основами становлять найчисленнішу групу композитів. Наше дослідження є підтвердженням думки Є. С. Смельянової, яка стверджує, що терміни-композити виступають засобом мовної економії, оскільки коротші за словосполучення і водночас можуть висловити в одному слові два або більше понять відповідної галузі знань. Об'єднання в одному слові по кілька основ дає можливість схарактеризувати поняття, предмети, явища за кількома ознаками [5, с. 94].

Найпродуктивнішою моделлю утворення географічних термінів-композитів є двокомпонентна структурна модель $N + N$, за якою утворюється абсолютна більшість таких термінів. Другою за частотою є структурна модель $Adj. + N$. У результаті такого складання лексема стає іменником, адже композити переважно набувають морфологічних ознак другого компонента. Як бачимо, переважна більшість складних слів представляє безафіксним словоскладанням.

Нами зафіксовано випадки деривативної композиції, способом, при якому один із компонентів є дериватом простого слова: *agro-silvo-pastoral* (агроріснопасовий), *geomagnetism* (магнітне поле планети).

Продуктивним засобом збагачення словникового складу мови є розвиток переносних значень на основі метафоричного вживання. Географічна термінологія не є винятком. Терміни-метафори є невід'ємною частиною наукових текстів. За нашими спостереженнями, їхня кількість складає майже 20% від загальної кількості термінів, які обслуговують галузь географії.

Наше дослідження показує, що найбільш розповсюдженими серед географічних термінологічних одиниць є антропоморфні метафори: *river arm* (рукав), *river mouth* (гирло ріки), *solifluction mantle* (мантія). Вони складають 38,3% серед усіх термінів-метафор, галузі, що розглядається.

Метафори, які ґрунтуються на безумовній аналогії можуть виникати і за зовнішньою подібністю: *river terrace* (тераса ріки), *earth's crust* (літосфера), *green belt* (зелена зона). Вони складають 24,6%.

Номінації, пов'язані зі схожістю розміщення складають іншу концептуально значиму групу (13,8%): *deep-sea floor* (глибоководне морське дно), *river bed* (русло ріки).

9,6% композитів утворені за співвіднесенням форми й змісту: *ox-bow lake* (озеро в формі дуги, утворене в місці, де вигин ріки відділяється від неї), *bedrock* (бедрок, корінна підстильна порода, ґрунт – залягання), *firn field* (зернистий лід).

Схожість характеристик також є основою для утворення термінів-метафор: *bogburst* (зсув торф'яників). Вони складають 9,2%. На умовній аналогії ґрунтуються такі терміни-метафори, як *standing wave* (стояча хвиля). Їхня доля серед інших термінів-метафор складає 4,5%. Другий за частотністю тип зміни значення слова, метонімія, полягає в зміні значення за суміжністю, у регулярному чи оказіональному перенесенні назви з одного класу об'єктів на інший клас. Це перенесення може обумовлюватися просторовими, темпоральними, інструментальними, функціональними та іншими зв'язками.

Особлива група метонімії, зафіксована в географічних словниках, представлена типом формування власних назв від загальних іменників в основному в топонімії: *the Highlands* (північна та північно-західна частина Шотландії).

Терміни-композити, утворені за допомогою метонімії складають 3%. Отже, в результаті дослідження, ми прийшли до висновку, що композитна номінація є одним із найпродуктивніших засобів поповнення словникового складу англійської мови. Результати нашого дослідження доповнили дані про продуктивність моделей термінів-композитів. Аналіз матеріалу дослідження дозволив виділити шість структурних моделей складних географічних термінів. Було доведено, що композиційно-географічні терміни можуть утворюватися як внаслідок прямої, так і непрямої номінації.

В одному дослідженні неможливо охопити увесь спектр питань, пов'язаних із вивченням композитної номінації англійської мови. Вважаємо перспективним встановлення закономірностей системи композиції у діахронії; виявлення особливостей функціонування композитних лексем.

Література:

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові : структура, семантика, концепція «золотої» пропорції / Л. Є. Азарова. – Вінниця : Вид-во Вінницьк. пед. ун-ту, 2000. – 222 с.
2. Англо-український географічний глосарій / [авт.-уклад. Дахно І. І.]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 390 с.
3. Дембовська Л. М. Пряма і непряма композитна номінація в англійській мові : соціодискурсивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» / Л. М. Дембовська. – Харків, 2012. – 20 с.
4. Дубравська Д. М. Композити як одне з основних джерел розвитку і збагачення словникового складу англійської мови (на матеріалах британського національного корпусу текстів (BNC)) / Дубравська Д. М. // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2011. – С. 110–119.
5. Смельянова Є. С. Слова-композити в українській сільськогосподарській термінології / Є. С. Смельянова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна. – 2014. – Випуск 44. – С. 94–96.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
7. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія : формування та функціонування : [навч. посіб.] / Л. О. Симоненко. – Умань : РВЦ «Софія», 2006. – 104 с.
8. Русско-английско-испано-французско-китайский словарь географических терминов / [авт. Марчук Ю. Н., Яковлев С. А.]. – М. : Восток-Запад, 2005. – 367 с.
9. Downing P. On the Creation and Use of English Compound Noun / Pamela Downing // Language 53.4. – 1977. – P. 810-842.
10. Geography. MacMillan Vocabulary Practice Series / [author Kelly, Keith.]. – Oxford : MacMillan Publishers Limited, 2009. – 231 p.
11. Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation / Harrold Marchand. – Munich : Beck, 1974. – 379 p.

УДК 81:39(477.83)

О. А. Мисик,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ТВАРИННИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНЦІВ У ТРОПАХ ОСІ ПСЕВДОТОЖНОСТІ (В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ І. КАЛИНЦЯ)

Стаття присвячена дослідженню мовної об'єктивації тваринного етнокультурного коду у тропічній системі І. Калинця. Встановлено, що частіше міфопоетичні смисли у структурі тропів реалізують такі фауноніми, як ворона, одуд, сокіл, кін, корова, вівці, змії, гаддя, метелики, представлені насамперед у метафорах, порівняннях та епітетах.